

VORBIREA DIRECTĂ ÎN TEXTE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

MARGARETA MANU MAGDA

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, București

1. Preliminarii

1.1. Lucrarea se ocupă de indicii gramaticali ai *discursului raportat* (DR) numit *vorbire directă* (VD), discurs care prezintă trăsături pragmalingvistice similare cu cele ale enunțurilor dialogului real (ale discursului direct – DD), în texte românești din secolul al XVI-lea¹. Concret, vom prezenta unele aspecte privind *relațiile sintactice* existente între elementele constitutive ale diverselor ocurențe de vorbire directă, identificate în materialul investigat. Cercetarea urmărește să studieze sintaxa discursului direct din *perspectivă enunțiativă*.

1.2. Menționăm faptul că, în paginile de față, se pleacă de la următoarele premise generale:

– indicii gramaticali ai discursului raportat² nu sunt universală, ci urmează, adesea, coordonatele de variație lingvistică cunoscute (diatopică, diastratică, diafazică) și, în consecință, pot fi diferiți de la o limbă la alta și chiar de la o epocă la alta;

– modul în care raportorul evaluează enunțul citat, pentru a-l integra, generează diferite modalități de raportarea a vorbirii;

– o importanță deosebită, în acest sens, o prezintă coordonatele textului analizat.

2. Aspecte teoretice și metodologice

2.1. *Vorbirea directă* (VD), ca formă a discursului raportat, prezintă, cel mai adesea, două secvențe textuale atribuite la două surse de predicție distincte: una reproduce cuvintele sau gândurile unui locutor originar, a doua asigură inserția acestor cuvinte în masa narativă. Astfel, discursul raportat se definește ca punere în relație a doi enunțiatori și a situațiilor lor de enunțare. Relațiile dintre cei doi enunțiatori sunt variabile și se analizează prin confruntarea

¹ Vezi, în acest sens *Surse*; majoritatea exemplurilor au fost extrase din CC₂, acest material ilustrând cel mai bine fenomenul investigat. Menționăm faptul că, în prezentarea materialului lingvistic analizat, am păstrat forma exactă din documentul din care acest material a fost preluat.

² Reamintim faptul că, în mod prototipic, *discursul raportat* (DR) este discursul care redă (reproduce), într-o manieră exactă sau aproximativă, enunțuri exprimate – oral/scris – (sau gândite) de un locutor în alt moment al vorbirii decât cel prezent; sistemul de reproducere a vorbirii este compus din *discursul citant* (*dialog cadru* = DD – exterior structurii investigate) – și *discursul citat* (*dialog evocat*, *raportat* = DR propriu-zis), *dependent semantic* de cel dintâi, printr-un *cuvânt de declarație* (vezi DȘL: 498); formele fundamentale de discurs raportat sunt: *vorbirea directă* (VD) și *vorbirea indirectă* (VI), cărora li se adaugă forme mixte: *stilul indirect liber* (SIR) (lit.), *vorbirea directă legată* (VDL) (pop.).

dintre mărcile enunțiative – sau *subjectivemes*¹ – datorate primului enunțiator și cele atribuite celui de al doilea².

Granița dintre aceste două fragmente discursive reflectă *un spațiu enunțiativ* care se materializează în *diverse moduri*.

2.2. Modalitățile, selecționate de autorii enunțurilor pentru a construi o instanță/ocurență a vorbirii directe, influențează structura sintactică a discursului direct la următoarele nivele:

– al constrângerilor pragmatico-semantice impuse de cotextul care încadrează ocurența unui discurs direct dat;

– al compoziției segmentului introductor al vorbirii raportate (cuvinte raportate vs gânduri raportate);

– al ordinii termenilor din cadrul segmentului care contextualizează elementul care anunță discursul direct;

– al semnelor de punctuație care marchează granița între aceste două discursuri (unde este cazul).

3. Relațiile sintactice existente între elementele constitutive ale diverselor ocurențe de vorbire directă (VD) în texte românești din secolul al XVI-lea

Diferitele ocurențe textuale concrete ale discursului raportat indică faptul că există forme prototipice de realizare și variante ale acestora (forme hibride, intermediare). În acest sens, vorbirea directă și vorbirea indirectă nu sunt categorii care prezintă granițe ferme între ele. Caracteristicile definitorii ale acestora nu sunt condiții necesare și suficiente, ci sunt prezentate ca valori scalare. Acumularea acestor valori creează reprezentanți tipici ai fenomenului.

Discursul raportat poate fi descompus în *trăsături enunțiative, morfosintactice și textuale*, a căror prezență și combinație conduc la crearea unor forme care oscilează între reprezentări ale vorbirii directe sau ale vorbirii indirecte.

În continuare, ne vom concentra atenția asupra modului de integrare a formelor de vorbire directă în texte românești vechi de diferite facturi; vom prezenta relația dintre enunțul citant și enunțul citat și limitele (frontiere lexicale/grafice) ale acestor componente ale discursului raportat în relație cu sintaxa generală a enunțului (poziția segmentului introductor) și sintaxa internă a enunțului citant (ordinea cuvintelor: SV/VS).

3.1. Constrângeri semantico-pragmatice impuse de cotextul care încadrează ocurența de VD

3.1.1. Corpusul nostru este compus din *texte scrise*: A. *literare*³ (*liturgice, traduse și originale/laice, originale și traduse*); B. *neliterare* (*originale și traduse*).

Textele sunt încadrabile în anumite *tipare retorice*, care diferă de la o specie a genului la alta. În raport cu acest factor de variabilitate, diferă și numărul de ocurențe și structura sintactică a vorbirii directe, identificate în respectivele documente.

¹ În terminologia lui Kerbrat-Orecchioni 2002.

² Rabatel (2004: 8) utilizează termenul de *inscription énonciative* pentru a desemna fenomenul gradual care „ne se limite pas aux marqueurs personnels et spatio-temporels, mais [qui] intègre toute forme de référence dont l'interprétation n'est plus opérée en fonction des données situationnelles”.

³ Utilizăm termenul „literar” cu sensul din Gheție și Mareș 2001: 72 „... *texte literare*, adică acele scrieri prin intermediul cărora se realizează un act de cultură”.

În toate tipurile de *texte literare* sunt inserate fragmente de vorbire directă, structura acestora fiind diferită în funcție de relațiile interactive existente între enunțiatori:

– *scrierile canonice de lectură bisericească* (*Psaltirile, Palia, Tetraevanghelele, Apostolele*) cuprind două instanțe intratextuale: *apostolul raportor și personajele biblice citate prin vorbire directă (divinitatea, apostolii, credincioșii)*;

– *scrierile canonice de cult* (*Liturghierul, Molitvenicul, Octoihul, Cartea de cântece, rugăciunile*) cuprind două serii de instanțe discursive: pe de o parte, există credinciosul, cititorul empiric, care se roagă unei entități transcendente, Dumnezeu, Sfânta Fecioară sau Sfinții. Pe de altă parte, acestor instanțe extratextuale le corespund instanțele intratextuale desemnate pronominal prin persoanele întâi („eu, păcătosul”) și a doua („Tu, Doamne”, „Tu, Preacurată Maică”, „Tu, Sfântă Paraschiva”);¹

– *texte liturgice originale de exegeză și edificare morală, de drept ecleziastic (literatura omiletică și polemică)*, cu un vădit caracter explicativ și argumentativ, cuprind două serii de instanțe discursive: una extratextuală, reprezentată de predicatorul care se adresează credincioșilor în mod direct, și una intratextuală, constând din inserții ale unor citate din Cărțile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (învățători) (v. Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în CLRV, sau Coresi, *Evanghelie cu învățătură/CC₂*);

– *textele laice literare originale* (Cărțile populare, v. *Floarea darurilor*, în CLRV), puternic influențate de cele religioase, inserează foarte frecvent vorbire directă, apropiindu-se, prin structura respectivelor inserții, și de vorbirea populară.

Textele neliterare (v. DÎ) nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct, cu excepția a două cazuri (dintre care, al doilea este un citat din Sfânta Scriptură):

- (1) ...*voi aveți cuvânt a-i darea răspunsu de veț zice: „Adevăr, făcut-am tocmeală, ce DOMNeata ai trimes credincios mării tale de credință și cu această poruncă și făgăduială a împărății tale”* (DÎ, Scrisoare XXXI *Transilvania, 26 ianuarie 1600: 21)
- (2) *Că zice svânta scriptură: Blaže(n) mu(ž), adecă „Ferice de bărbatul ce nu merge spre sfatul necuraților și pre calea păcătoșilor nu [stă] și spre scaunele pierzătorilor nu șeade....”* (DÎ, Însemnare LIX **Galați, 1570–1571: 39).

3.2. Compoziția segmentului introductiv al vorbirii raportate (cuvinte raportate vs gânduri raportate)

Ne vom concentra atenția, în continuare, asupra secvențelor introductive², pentru că acestea reprezintă punctele strategice de întâlnire ale vocilor enunțiatoare. Secvențele discursive în discuție au ca funcție introducerea discursului secund. Termenul *introductiv* se referă la funcția de integrare textuală și nu la poziția sintactică pe care acestea o ocupă.

În limba română standard, discursul secund poate fi introdus de către *un verb, un substantiv, un enunț eliptic sau un element nonverbal*³.

Din inventarul de elemente introductive ale vorbirii directe, cunoscute pentru limba română, textele vechi selecționează un număr relativ redus de forme.

¹ Pentru tratarea acestei probleme, cf. Moisuc 2009.

² Numite în fr. « discours introducteur », « séquence introductrice », în germ. « Redeeinleitung », « Redekennzeichnung » sau « Redeankündigung ».

³ Circumstanțele enunțării sunt redate, în stilul colocvial și popular, prin mijloace specifice discursului oral (în funcție de tipul de raport care se urmărește a fi relevant): utilizarea de *repetiții, coordonarea alternativă, deictice textuale (adverbe deictice, conectori interfrastici, interjecții)*.

În ciuda faptului că, din punct de vedere semantic, discursul direct poate fi asimilat cu o componentă a frazei, el prezintă o „ruptură sintactică” (se știe că, în limba română, vorbirea directă este tratată ca o componentă independentă din punctul de vedere al subordonării sintactice) datorată „eterogenității compoziționale”¹ (cumulează enunțuri incomplete, exclamații, onomatopee, enunțuri agramaticale sau chiar enunțuri într-o limbă străină).

Analiza diverselor tipuri de texte, investigate de noi, relevă următoarele:

3.2.1. Formula introductivă dominantă este cea prototipică, concretizată, în esență, prin verbele dicendi *a zice*, cu varianta veche și dialectală *a grăi*.

Verbele introductive aparțin discursului citant inițiat de primul enunțiator, care, în funcție de selecția operată, își poate grada intervenția. În acest sens, alegerea verbelor cu sens neutral (care, față de orice alt verb introductiv, semnalează numai actul locuționar, fără să-l caracterizeze) pare să reducă subiectivitatea respectivului enunțiator și, în consecință, să limiteze imixtiunea acestuia în discursul raportat:

- (3) *Ei ziseră* lui: „Dă noao, unul de-a dreapta ta, și unul de-a stânga ta să ședem întru slava ta!” *E Isus zise* lor: „Nu știți ce cereți voi.” [...] *Ei ziseră* lui: „Putea-văm!”. *Isus zise* lor: „Păharul amu ce eu am a bea, bea-l-veți, și cu botezunea ce eu m-am botezat, botezatu-v-ați” (CC₂: 88).

Tiparul introductiv al vorbirii directe, care utilizează verbele canonice ca pe niște *simple mărci*, este atât de răspândit în textele religioase de lectură bisericească și cult, încât acestea sunt foarte frecvent dublate de *forme tautologice*, menite să nuanțeze poziția locutorului în raport cu faptele relatate, specificând natura discursului:

- (4) *Ucenicii lui întrebară* el, usebi, *grăind*: „Căce noi nu putem goni el?” *Și zise* lor: „Aceasta rudă cu nemică nu poate ieși, numai cu rugăciunea și cu postul” (CC₂: 83)
- (5) *El răspunse, zise*: „Părinte, *iată* câți ani lucrui ție și nemică zisa ta călcai și mie nece dinioară-mi dedeși un ied de cu soții miei să mă veselesc; e când fiul tău acesta de la curvie vine, junghiași lui vițelul hrănit” (CC₂: 356).

Dintre verbele declarative primare, care adugă un sens suplimentar sensului „dicendi”, singurul utilizat cu frecvență relativ mare în textele religioase este *a striga* (de exemplu, acesta apare în *Evanghelia pentru învățatură* de 97 de ori):

- (6) *Și strigă* cu glas mare *și zise*: „Blagoslovită tu întru muieri, și blagoslovit plodul mațelor tale!” (CC₂: 550)
- (7) *Și atunci va striga* către ei: „Veniți, blagosloviții de PARINTEle meu, de moșteniți ce e gătit voao împărăție, den începutul lumiei” (CC₂: 31)
- (8) *Și ieșiră în timpinatul lui, și striga*: „Osana, blagoslovit, vine în numele DOMnului, împăratul izraililor!” (CC₂: 107).

Numărul formelor verbale introductive, care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunțului citat, sunt rare:

¹ Pentru tratarea problemei *eterogenității lingvistice*, cf. Authier-Revuz 1982 și 1995.

- (9) (a) *Și jură ei: „Ce veri ceare, da-ț-voiu, și de jumătate de împărăția mea”* (CC₂: 606)
 (b) *De aceasta și evanghelist Ioan mărturisește grăind că „leagea lu Moisi dată fu, iară dulceața și adevărul Isus HRISTos fu”*. (CC₂: II)
 (c) *E fariseiul sta așa, întru elu și se ruga: „DOAMne, laudă Ție dau, că nu sântu ca alalți oameni, răpitori, nederepți, curvari sau ca cest mitari”* (CC₂: 1).

3.1.2. În anumite situații, organizarea secvențelor introductive ale vorbirii directe și registrele sociolingvistice pe care acestea le reprezintă reflectă ierarhia dintre enunțiatori. Este cazul *scrierilor canonice de cult* (*Liturghierul, Molitvenicul, Octoiul, Cartea de cântece, rugăciunile*), care, având funcția de a prezenta „rânduiala slujbelor la vecernie, utrenie și la cele trei liturghii ortodoxe, precum și rânduiala împărtășirii și a formulelor otpusturilor de peste an, rugăciuni pentru diferite trebuințe din viața omului și sinaxarul (calendarul)” (Stoian 1994, s.v.), se bazează pe elemente pragmatice constitutive *de tip directiv*. La nivel gramatical, fenomenul este reprezentat de utilizarea, cu mare frecvență, a *conjunctivului hortativ*:

- (10) ... *sfânta întru eluș să se roage: „Doamne, curățește-mă, greșitul.” Să grăiască către popa: „Ia, despuietoare”. Și popa să ia aerul să-l puie în cel umăr stâng al diaconului, grăiască: „Rădicați mâinile voastre în sfinție și blagosloviți Domnul” ... Diaconul să plece capul său, către popa grăiască: „Duhul sfânt veni-va spre tine și tăria susului umbri-te-va.” Și iară diaconul/grăiască/cătră popa: „Pomenește-mă, despuietoare sfinte. „Și popa să zică: „Pomenească-te Domnul Dumnezeu în părăția Lui”* (*Liturghier, Brașov 1570, în CLRv: 98–99*).

3.1.3. Un alt procedeu de organizare a enunțurilor introductive ale vorbirii directe, utilizat în *scrierile canonice de cult*, despre care vorbeam mai sus, este acela în care respectivul segment conține *expresii citante eliptice* (în care sensul declarativ este transferat altor părți de vorbire decât verbe: de exemplu, *substantive*).

În unele texte din această categorie este observată tendința de *marcare abruptă* a rupturii enunțiative dintre discursul citant și cel citat; joncțiunea dintre subiectul care narează și subiectul citat poate fi asigurată de o declarație în incizie, de tip *didascalial* (mijloc utilizat în reprezentarea dramatică a enunțurilor), a cărei semnificație enunțiativă nu este asimilabilă cu o poziție subiectivă a naratorului:

- (11) **Întrebare:** *Creștin ești?* **Răspuns:** *Creștin.* **Întrebare:** *Care e omul creștin?* **Răspuns:** *Omul creștin iaste acela om cine creade iertăciunea păcatelor de la Tatăl Sfânt Dumnezeu...* (*Întrebare Creștinească, Brașov 1560, în CLRv: 72–73*).

3.1.4. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o sintaxă a elementelor introductive ale vorbirii directe mult mai complexă decât textele enumerate anterior, bazată pe variația componentelor și pe aglomerarea lor în context, în poziții de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă*.

Literatura omiletică și polemică utilizează o serie de *modalități specifice de distanțare și/sau de identificare* a enunțiatorului în raport cu discursul citat, modalități care îl aduc în prim-plan pe vorbitorul original și subliniază valențele subiective ale acestuia.

Forma de prezentare a textelor o constituie *predica expozitorie* (sau, *expoziția Scripturii*)¹. Prin acest fel de predicare, se urmărește expunerea sensului original al textului biblic, aflat în mintea autorului sub inspirația Duhului Sfânt. Acest fapt îl califică pe predicator să declare: „Așa vorbește Domnul!”.

¹ Pentru tratarea acestei probleme, cf. *Pildele lui Isus* – AllAboutJesusChrist.org
www.allaboutjesuschrist.org/romanian/pildele-lui-isus.htm

Cea mai simplă dintre modalitățile, la care ne referim, este utilizarea, alături de verbul de declarație, a elementului introductiv adverbial *astfel/așa*. Acest element furnizează imaginea enunțiatorului-sursă, reducându-i intervenția la conținutul propozițional, prin opacizarea caracteristicilor situației de comunicare. În limba română, *astfel/așa* (spre deosebire de germanul *so* care, în mod prototipic, apare intercalat sau postpus enunțului citat¹) apare doar în poziție de *antepunere cataforică* față de enunțul citat:

- (12) *așa – grăiia* lu HRISTos: „Milosârd ești tu, DOAMne, n-are a fi ție aceasta” (CC₂: 64)
 (13) *Că așa zice* HRISTos: „Cine va vrea, să vie după mine!” (CC₂: 2); De Pătru și de Iacov și de Ioan *grăiaște așa: că* „n-au a muri”, *zice*, „până voiui arăta lor preabrajeniia, ca să vază cu ce slavă voiui să viiu la a dooa venire” (CC₂: 65)
 (14) *Și și Ieremiia iară grăiaște așa: „O vai de voi, păstorilor, carii pierdeți și risipiți oile turmei mele!”* (CC₂: 544)
 (15) *Iară ca să nu aibă a le se părea că ca un om așa știia, pentru aceaia grăiia așa: „Că mă știe PARINTEle și eu știu pre PARINTEle”* (CC₂: 547).

După cum este firesc, textele în discuție, având un puternic caracter informativ, înregistrează numeroase *evidențiale citaționale*: (ex. *cum zice*, de 22 de ori în CC₂):

- (16) *Și moartea încă să nu o socotești, nici să te nădăjduiești ceștii lumi, ce, cum zice apostolul*, „să fim morți păcatului și să fim vii lu HRISTos” (CC₂: 67)
 (17) *Și toate gândurile nedereapte de la inemă să le lepădăm, cum zice HRISTos: „Să spălăm sticla și blidul den lăuntru întâi” (ce se zice, de toate necurățiile întâi den lăuntru să ne curățim)* (CC₂: 117)
 (18) *Și cineș cu tăriiia trupului să ne închipuim, cum zice: „Să se leapede de sineș, și să ia crucea și pre urma mea să meargă!”* (CC₂: 66)
 (19) *Și așa iaste cum și înseș evangheliei cuvinte arată astăzi grăind așa: (...)* (CC₂: 503)
 (20) *Că întru mînte-ș vine cel fecior curvariu, întoarse-se, după cum e grăit: „Întoarce-te, sufletul meu, întru răpausul tău!” (că rapausul sufletului viața și spăsenie iaste)* (CC₂: 19)
 (21) *Cum zice și David: "DuMnezeu sparge sfeaturile limbilor și leapădă cugetele oamenilor". Și iară zice: „Făcut-ai tu unul inimile lor!" Alt proroc zice: „Tu știi inimile singur” Și iară zice: „Omul caută în față, DuMnezeu într-înimă”. Și iară zice David proroc: „...”* (CC₂: 58)
 (22) *Nu așteptă să ia cuvintele de ispovedanie lui, ce feace după cuvântul ce grăise, că „mai nainte”, zice, „de ce mă veri chema, zic: Adecă, eu”* (CC₂: 20)
 (23) *Apostol Iacov, întru a săborului a sa carte, așa grăiaște, că „cum iaste trupul fără suflet mort, așa și credința fără de lucru moartă iaste”* (CC₂: IV)
 (24) *cum iaste scris că „cine va semănă cu lacrimi, cu veselie secera-va”* (CC₂: 77).

Prin utilizarea *condiționalului*, ca mod verbal de raportare (foarte rar), subiectivitatea se manifestă ca refuz al raportorului de a-și asuma în vreun fel cuvintele raportate:

- (25) *Că de nu se vrea fi făgăduitu-se DOMnul, că vrea fi zis că: „te du, că e vindecat feciorul tău”, n-am fi știut credința sutașului* (CC₂: 248).

¹ Vezi, în acest sens, Pernot 2007: 130.

Un caz special de vorbire directă îl reprezintă formele de *discurs* introduse prin *conectori transfrastici* (incluzând cuvinte sau grupuri de cuvinte, eterogene ca încadrare gramaticală, în general *neintegrate sintactic și semantic*, dar *integrate discursiv*) care participă la adecvarea globală a enunțului, având funcția de *structurare a interacțiunii*. De exemplu: *că, și, și iară* (în construcții eliptice):

- (26) **Că** „ceareți amu”, **zice**, „și nu veți priimi, derep ce că rău ceareți”. **Și iară**: „Ceareți și da-se-va voao; căutați, și veți afla; bateți, și deschide-se-va voao” (CC₂: 246)
- (27) **Că** pentru credință strămoșu-nostru, patriarhul Avraam, dereptă-se, **cumu se grăiaște că**: „Crezu Avraam lu DuMnezeu și se socoti lui în dereptate” (CC₂: 245)
- (28) **Iară** cătră dumnezeiasca și a sufleteștiei cu leane și fără de grije întorcu-se, neascultând apostolul ce **grăiaște, unde zice că**: „tot curvariul sau necuratul sau camatnicul nu vor avea parte împărăția ceriului”. „**Că** strânge-vor”, **zice**, „sufletul tău”, derep ce amu că sufletele păcătoșilor îngerii ceia iuții și înfricoșării cu arme ascuțite scotu-le” (CC₂: 451)
- (29) Derept aceaia amu **într-acela chip zise că** „cum Moisi șarpele rădică” **și alalte** (CC₂: 519)
- (30) **Că** necurat amu, **zice**, „iaste înaintea lu DuMnezeu tot mărețul cu inima” (CC₂: 3)
- (31) **Cum și apostol Pavel**, la începutul cărției lui cătră ovreai, **scrie**: „Cu multă cinste și în multe chipuri celora de demult părinților grăit-au pre proroci, [...]”. **De aceasta și evanghelist Ioan mărturisește grăind că** „leagea lu Moisi dată fu, iară dulceața și adevărul Isus HRISTos fu” (CC₂: II)
- (32) **Și nu te leni de a ta spăsenie, că scris iaste**: „Veniți carei v-ați însetoșat la această apă limpede și spăsitoare, și împleți și beați de vă veseliți, și de nevoia seetei voastre stâmpărați-vă! **Că** „cine va bea dentru această apă învățaturiei de suflet n-are a se însetoșa în veaci, ce râuri den inima lui cură-vor ape vii!” (CC₂: VI).

3.3. Poziția elementului de declarație în cadrul enunțului introductiv al VD

Poziția sintactică a elementului de declarație, în cadrul enunțului introductiv al vorbirii directe, este condiționată de situația de discurs (implicând atât contextul extralingvistic, cât și pe cel intralingvistic).

Limba română standard înregistrează cuvintele de declarație și substitutele lor *înaintea, în interiorul cuvintelor reproduse (intercalate, incidente) sau după cuvintele reproduse*.

Textele vechi consultate preferă net tiparul cu elementul introductor al vorbirii directe în *poziție inițială*. În *scrierile canonice de cult* nu am înregistrat alte forme.

Situația este oarecum diferită în *literatura omiletică și polemică*, categorie care prezintă o sintaxă mai complicată, justificată de traseele argumentative ale discursului și unde se înregistrează și elemente introductive în *poziție incidentă sau postpusă* vorbirii directe. Exemplele de acest tip sunt, totuși, puțin numeroase:

- (34) **Că**, „de aceaia vor cunoaște”, **zice**, „că ai miei ucenici sânteți, de veți avea dragoste unul cătră alalt” (CC₂: 33)
- (35) **Că** „cunoscu”, **zice**, „ale sales și cunoscut sânt de ale meales”, **după cuvinte ce le-au grăit**, că cunoaște DOMnul carei sânt ai lui și nu împinge oamenii săi ceia ce-i preaște (CC₂: 546)
- (36) **Iară** „unul adevérit DuMnezeu”, **zic**, PARINTEle **grăiaște** (CC₂: 202)
- (37) **Aducându-ș ei aminte de cuvântul lu Moisi, unde zice**: „Cine va grăi hulă spre DuMnezeu, să-l omoară!” **scrie** (CC₂: 58).

Ordinea cuvintelor în aceste ultime cazuri este, în loc de SV, VS. De asemenea, nu putem să nu menționăm situația, înregistrată în toate textele vechi, dar în special în cărțile populare, cu un limbaj mai apropiat de comunicarea orală, aceea a repetării alternative, foarte frecvente a formei introductive canonice *zise*:

- (38) *Aristotel zise*: „Cine iubește pre adevărul, adevăru lui agiută întru toate lucrurile câte înceape să facă.” *Isus cuvântul adevărit, Sirah dzise*: „Nu-l lua întru necredință oare drept ce lucru.” *Și iarăș*: „Cine va grăi drept nu se va munci, iară cine grăiaște menciuni, mare trudă are.” *Caton dzise*: „Un lucru ce-ț făgăduiaște un om nu făgădui tu altuia ce tu încă n-ai luat.” *Styi Avgustin zisă*: „De multe ori iaste glasul nărodului ca glasul prorociei” (*Floarea Darurilor*, în CLR.V: 138).

4. Considerații finale

4.1. Analiza efectuată în paginile precedente pune în evidență faptul că, în limba veche, sunt utilizate principalele forme cunoscute de relatare a vorbirii cuiva (DR): *vorbirea directă* (VD) și *vorbirea indirectă* (VI). Față de limba actuală, în care diversele modalități mixte (SIL și VDL) sunt bine delimitate, textele vechi prezintă *forme incipiente* ale acestora.

4.2. De asemenea, apar diferențe datorate: (i) constrângerilor semantico-pragmatice, impuse de *tipul de text*, care încadrează ocurența de discurs raportat (v. *strategiile comunicative* utilizate în respectivele texte); (ii) compoziției segmentului introductiv al discursului raportat (vezi tipurile de *elemente dicendi* și regimul lor); (iii) dublei exprimări a verbelor dicendi (vezi *forme tautologice ale verbelor dicendi*); (iv) poziției elementului de declarație în cadrul enunțului introductiv al discursului raportat (vezi preferința pentru *antepunerea elementului dicendi* în limba veche).

4.3. În raport cu tiparele retorice specifice diferitelor texte, variază și numărul de ocurențe și structura sintactică a vorbirii directe din respectivele documente. Vorbirea directă este identificată în: *scrieri religioase (de lectură și cult)*, în *textele laice originale literare* (v. cărțile populare), care inserează, foarte frecvent, vorbire directă, apropiindu-se, prin structura respectivelor inserții, de vorbirea populară (cu repetarea alternativă, foarte frecventă, a formei introductive canonice (*a*) *zice*).

Textele neliterare (v. DÎ), conținând comunicări din sfera relațiilor economice, juridice, diplomatice, se caracterizează prin ton neutru, impersonal, și nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct; formele de redare a vorbirii cuiva se prezintă ca procedee din *categoria genericității, a pasivului și a impersonalului*.

4.4. Din inventarul de elemente introductive ale vorbirii directe, cunoscute pentru limba română, textele vechi selecționează un număr relativ redus de elemente: (i) formula introductivă dominantă, este cea prototipică, concretizată, în esență, prin verbele dicendi *a zice*, cu varianta veche și dialectală *a grăi*, foarte frecvent dublate de *forme tautologice*, menite să nuanțeze poziția locutorului în raport cu faptele relatate, specificând natura discursului; (ii) numărul formelor verbale introductive, care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunțului citat, sunt rare.

4.5. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o sintaxă a elementelor introductive a vorbirii directe mult mai complexă, bazată pe variația componentelor și pe aglomerarea lor în context, în poziții de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă*. După cum este firec, în textele în discuție, care au un puternic caracter informativ, sunt înregistrate numeroase *evidențiale citaționale*, precum și *conectori transfrastici* cu funcția de *structurare a interacțiunii* (v. *că, și, și iară*, în construcții eliptice).

SURSE

- CLRV = Al. Mareş (ed. coord.), 1994, *Crestomația limbii române vechi*, I, București, Editura Academiei Române.
- CC₂ = Diaconul Coresi, popa Iane, popa Mihai, *Evangelia cu învățătură* [1581], Brașov, publicată de Sextil Pușcariu, Alexie Procopovici, 1914, București, Socec.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, 1979, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei.

BIBLIOGRAFIE

- Authier-Revuz, Jacqueline, 1982, „Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours”, *Documentation et recherche en linguistique allemande contemporaine*, Vincenens, nr. 27, p. 91–151.
- Authier-Revuz, Jacqueline, 1995, *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non coïncidences du dire*, tomes I-II, Collection « Sciences du langage », Paris, Larousse.
- DȘL = Bidu-Vrănceanu *et al.*, 1997, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
- Gheție, Ion, Alexandru Mareș, 2001, *De când se scrie românește?*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 2002/1999, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Colin.
- Moisuc, Ilie, 2009, „Acatistul – structuri stilistico-poetice. Rugăciunea și întâlnirea în interval”, în *Conferința Națională „Text și discurs religios...”*, www.cntdr.ro/volumul1.
- Pernot, Caroline, 2007, *Die Rededarstellung im Deutschen und im Französischen: eine kontrastive und übersetzungswissenschaftliche Untersuchung*, Thèse en cotutelle présentée en vue de l'obtention du Doctorat en Etudes Germaniques (arrêté du 7 août 2006).
- Rabatel, Alain, 2004, „L'effacement énonciatif dans les discours rapportés et ses effets pragmatiques”, *Langages*, 156, 3–17.
- Stoian, Ion M., 1994, *Dicționar religios*, București, Editura Garamond, <http://dexonline.ro/surse>.

DIRECT SPEECH IN ROMANIAN TEXTS FROM THE 16TH CENTURY

(Abstract)

The paper aims at identifying the grammatical indices of the reported speech (RS) called direct speech (DS), a discourse which reveals similar pragmatic features to those assigned to the utterances belonging to the real dialogue (to the direct discourse, DD), in 16th century Romanian texts. The author examines the syntax of the direct discourse from the perspective of *enunciation*. The theoretical support is *discourse analysis* and *functional grammar*. Some aspects regarding the *syntactic relations* between the constitutive elements of various realizations of direct speech (DS) are identified in the analysed material. Specifically, the paper concentrates on the way in which the forms of DS are integrated into old Romanian texts of different types: the relation between the quoting statement and the limits (lexical/graphic boundaries) of these components of DS placed in relation to general syntax of the statement (the position of the introductory element) and the internal syntax of the quoting statement (word order SV/VS).